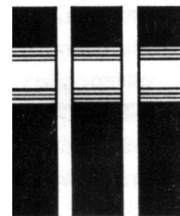

Vasváry Collection Newsletter

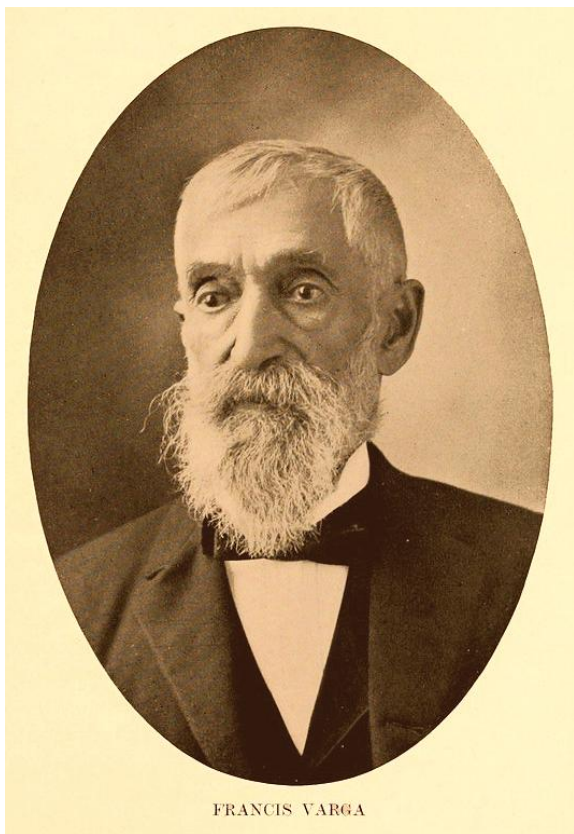
„Vixi, non inutilis”

Nóvé Béla

ÚJ BUDA I.

„Újházi Lászlóék lábanyomát benőtte a fű...”

Egy százéves palackposta: Pásztor Árpád feljegyzése Új Buda egyik alapítója, Varga Ferenc memoárjáról

Varga Ferenc portréja

*(History of Decatur County, Iowa, and Its People.
Vol. 2. Chicago, 1915. p. [251.]*)

„1913 decemberében a clevelandi Szabadság című amerikai magyar lap szerkesztőségében tizenhat elsárgult papírlapot kaptam.

– Talán érdeklí! – mondta a szerkesztő. Egyik jubileumi számunk kéziratái közül maradt itt...

Régi feljegyzéseket találtam a sárga papíron egy régi vándorlásról, amikor a világsi fegyverletétel után az Amerikába vándorolt magyarok Iowa államban magyar várost akartak alapítani s a telepet elnevezték Új Budának.

Új Buda alapítója a volt komáromi kormánybiztos, sárosi főispán, Újházi László volt, s a Clevelandban kapott régi írások arról szólnak, hogy Varga Ferenc, 1851-ben emigrált magyar elindul megkeresni Újháziékat és Új Budát.

Varga Ferenc 1817-ben Debrecenben született, apja Varga István református kollégiumi tanár, anyja Péczeli Klára. Ferenc

1840-ben ügyvéd lesz, 1847-ben Torontál főispánja. 1848-ban kormánybiztos, a szegedi véstörvényszék elnöke. Az elvonuló magyar sereg polgári hivatalnokaival Görgeyt világos alá követi, ott az oroszok elfogják, de három nap múlva álruhában megszökik, elvergődik Hamburgba,

Londonba, ott együtt él az emigráltakkal, 1851-ben Amerikában utazik, ahol Új Budán »Magyar Forrás« elnevezéssel farmot rendez be, s a legjobb barátja lesz a »gyémántos« Madarász Lászlónak. Húsz évig él Új Budán, majd 1871-ben Iowa állam székvárosába, Leonba költözik, élénken részt vesz a városi politikában, megyei pénztáros, iskola bizottsági tag, polgármester lesz. 1896-ban »Stephen« fiával 47 évi távollét után ellátogatott szülőföldjére, s onnan egy kis zacskó földet visz magával hogy majdan a szíve fölött együtt vele nyugodjék. A kis zacskón cédula ezzel a felírással:

A handful of native soil
To quiet the heart's longing...¹

Magyar gazda volt, s amikor Xántus János 1854-ben Új Budát meglátogatja², egyik levelében ezt írja róla:

»Varga háza talán a legszebb az egész státusban [Iowa államban]. Ő a szó szoros értelmében európai ember s azért itt vagyonának több mint felét kényelemre költötte. Amikor odajött lakni, a hely rémséges vadon volt, a legközelebbi fehér 120 mérföldre [kb. 200 kilométerre] lakott.«

Varga Ferenc 1902-ben halt meg, István fia 1923-ig Leonban élt. [1940-ben halt meg.] Új Buda sorsáról még 1921 februárjában írt Feleky Károlynak, az amerikai magyar emlékek nagy kutatójának:

»A község, Új Buda, még ma is megvan az iowai helységnévtárban, de a hely, ahol lennie kellene, gabonaföld...«

Újházi Lászlóék lábnyomát benötte a fű... Magyar sors!

Varga Ferencz feljegyzéseit a Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárának ajándékozom, hogy Új Budából legalább az írott feljegyzések maradjanak meg.

Budapesten, 1926. november 17.»³

---

¹ A sírfelirat magyarul: 'Egy maroknyi anyaföld, hogy a szív sóvárgását elnyugtassa.'

² 1854 nyarán Xántus János maga is az emigránsok alapította Új Budán telepedik le, ahol földbirtokot jegyez magának, noha azt nem műveli, inkább csak szomszédol, vadászik, halászik, bőséggel ellátva honfitársait. Mint egy útileveléből tudni, itt találkozik először a nyugatra vándorló mormonokkal, akikről magyarul ő számol be elsőként. Pomutzzal és kezdetben Vargáékkal igen jóban van, hónapokig náluk is lakik. 1855 nyarának végén azonban Madarással és Vargával egy birtokvitában csúnyán összeveszve sértetten hagyja el Új Budát, és földmérőként a Canadian River környékét járja be. Akárhogy is, erről az egy évről Xántus igen színes és részletgazdag, hiteles leírást ad a kolónia majd' minden tagjáról és eseményéről, pár év múlva Pesten publikált leveleskönyvében: *Xántus János levelei Éjszakamerikából*. Pesten, Lauffer és Stolp, 1858, pp. 36–51.

³ Forrás: Varga Ferenc feljegyzései az Iowa-állambeli Új Budáról Pásztor Árpád feljegyzéseivel a szerzőről. OSZK Kézirattár. Quart. Hung. 2359. – Pásztor (Pikler) Árpád (1877–1940) hírlapíró, író, világgjáró, színes útirajzok és riportok szerzője. Többször tett hosszabb, kalandos világgjáró utakat, pl.: *Amerika Kanadától Panamáig*. Budapest, 1924. Adyval egy évjárához tartoztak, és jó barátok voltak, Molnár Ferenc pedig osztálytársa volt, aki utóbb állítólag róla mintázta *A Pál utcai fiúk* egyik markáns alakját, a vörösinges Pásztor fivérek egyikét.

² Vasváry Collection Newsletter, 2026/1. 75.

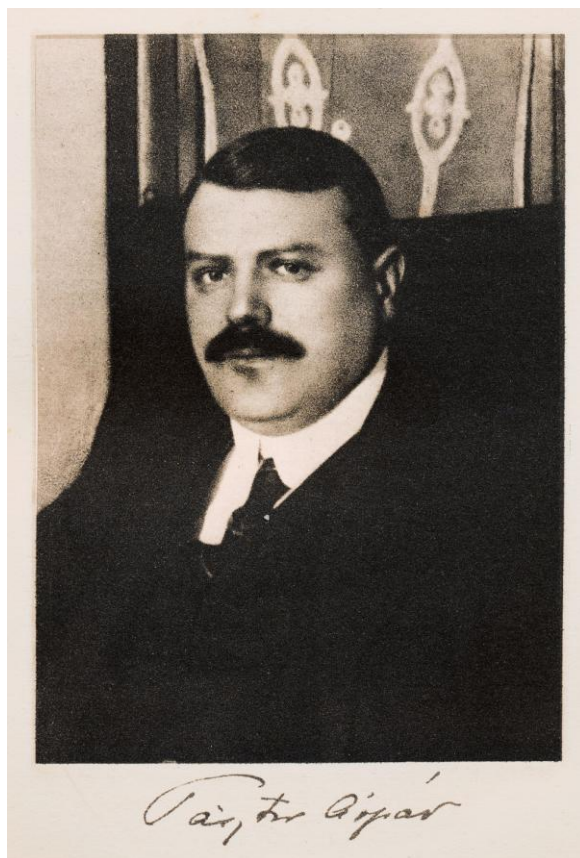
Nóvé B.: Új Buda 1. – Varga Ferenc

Igen, legalább az írott feljegyzések... Melyek palackpostaként a Nagy Vízen innen vagy túl kis szerencsével partot érnek és jó kezekbe kerülnek. Ahogy Varga Ferenc távoli üzenete Pásztor Árpád kezébe, onnan a Széchényi Könyvtárba, majd az amerikai diaszpóra szorgos kutatója: a három éve elhunyt Kovács Ilona kezébe, gazdag és páratlan hagyatékát általam feldolgozva végül az enyémbe, hogy közreadva révbe juttassam e száz éve dacoló múltmentő kísérletet. (Fájdalom, hogy Ilona e két archív kézirat közzétételével már adós maradt, s azokat nem volt módja visszatenni a gyűjteménybe.)

Varga Ferenc Új Budáról írott memoárja különös dokumentum. A 16 oldalas, lendületes kéziratnak se címe, se dátuma nincs, aláírása pedig a szöveg végén többször is át van húzva. Így még az sem kizárt, hogy a szerző István

(Stephen) nevű egyetlen fiának mondta tollba, majd valamiért nem lévén elégedett vele, így kívánta jelezni, hogy e vázlatos múltidézt a nevével nem vállalja. Az emlékirat minden bizonnyal akkoriban készült, amikor Új Buda már megszűnt magyar kolónia lenni, s utolsó nagynevű alapítói, a két hajdani szomszéd, jóbarát és radikális eszmetárs: Varga Ferenc és Madarász László már maga is továbbállt.

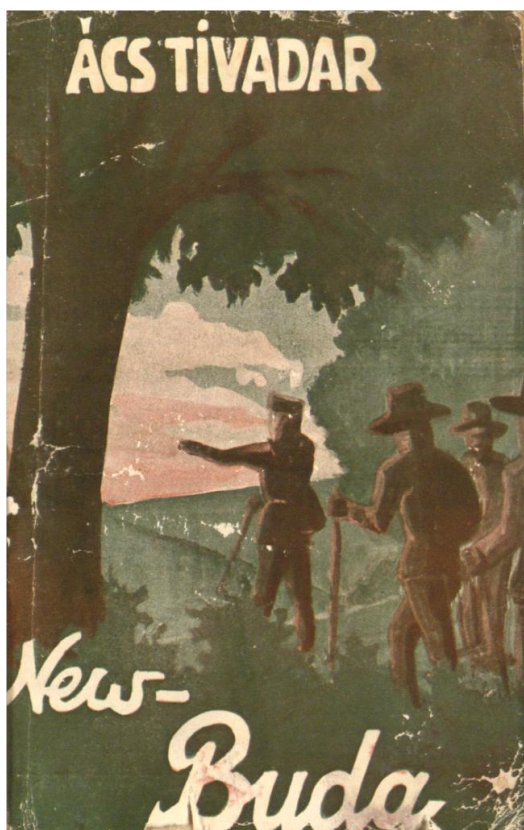
Varga 1871-ben az iowai Leon – korábban Leonville – városába költözött, ahol sikeres üzletember és városvezető lett 1902-ben bekövetkezett haláláig. Madarász László pedig újránősülve, egy német telepes lányát feleségül vette, kitől négy gyermeke született. Madarász több mint négy évtizedig túrta a földet Új Budán, majd Floridát is megjárva egy híján száz évig élt, és 1909-ben a St. Louis városához közeli Goodhope-ban érte a vég, Hermina lányánál. Az itt közölt emlékirat vége a datálást is segíthet pontosítani. Eszerint, mint Varga írja: „Én 1856-ban itt hagytam új-budai färmomat, meg a házasságom, és Madarász mellett vettem földet, hol 13 évig [1869-ig] éltünk egymás közelében.” Azaz a kézirat valamikor a hetvenes, nyolcvanas években születhetett, amikor más ajkú, más származású – főként német – újabb telepesek között már csak a veterán jóbarátok őrizték híven Új Buda emlékezetét. Habár egy Iowából 1895. november 19-én Perczel Lajosnak Clevelandbe írt levelében – melyet a *Magyar Híradó* is leközölt – Varga további három

*Pásztor Árpád portréja
(One hundred Hungarians book.
Vol. VIII. 1915 [5])*

Új Buda-i veterán bajtársát is felsorolja: „Még itt vannak Madarász László, Radnich István, Hainer Ignác és gr. Zichy László, elszórva egymástól.” Majd öt év múlva a clevelandi *Szabadság* – az elején és végén kissé eltérő szöveggel lehozza az „Új Buda alapítása”-t. Könnyen lehet hát, hogy a szerző azért hagyta cím, dátum és aláírás nélkül e korábbi szöveget, mert azt csak vázlatként őrizte meg az újságban jóval később publikált végleges változathoz képest.

Vargának jó fél évszázados emigrációja alatt nem ez volt az egyetlen publikációja. Ügyvédként több nyelvet jól beszélő, művelt és magas közigazgatási tisztségeket betöltő, napi tollforgatónak számított, aki nemcsak több amerikai magyar lap előfizetője, hanem esetenként szerzője,

interjúalánya is volt. Az *Új Buda alapítása* címmel a clevelandi *Szabadság* 1900. évi karácsonyi számában megjelent memoárján kívül alább még három korábbi sajtóközlésére is érdemben kitérek.

Azt már csak a szakmai tisztesség nem engedi elhallgatnom, hogy e két archív szöveget első forrásközlésként közreadni legfeljebb féligazság. Kutatásaim végén ugyanis Ács Tivadar *New-Buda* című kötetében felfedeztem, hogy az érdekes szerző, beépítve a maga sűrű és csapongó narratívájába, teljes egészében közli Pásztor Árpád kétoldalnyi feljegyzését, s ha nem is hiánytalanul, de több helyütt érdemben idézi a Varga-memoár szövegét is. Ez utóbbi forráshelyét azonban rejtélyesen csak azzal kommentálja, hogy Varga Ferenc „az amerikai első magyar kolónia alapításának egyik fontos historikusa. Ezt az emlékiratot kivonatossan ismertette itt és

Amerikában Pásztor Árpád. Életrajzát pedig maga mondja el írása elején.”

Vajon mit jelentsen, hogy Pásztor, úgymond „kivonatossan ismertette” – itt és Amerikában – Varga emlékiratát? Netán publikálta volna mindkét helyen, itthon és Amerikában, avagy inkább csak utalt rá, nyilvánosság előtt beszélve róla? Pásztor Árpád, az Adyval egyidős, Molnár Ferenc-osztálytárs, az „első magyar világjáró riporter”, író és újságíró 1940. október 26-án halt meg Budapesten – Ács Tivadar pedig alig pár hónappal később, 1941-ben publikálta *New-Buda* című könyvét. Vajon honnan tudhatott Ács a Varga-memoár és a Pásztor-feljegyzés létezéséről, ha nem a Széchényi Könyvtár Kézirattárának Quart. Hung. 2359. jelzetű, releváns fondját fellapozva? Netán személyesen is ismerték egymást, és maga Pásztor hívta fel Ács Tivadar figyelmét az iowai „historikus” Varga memoárjára, értesülvén arról, hogy könyvet készül ő is Új Budáról publikálni?

Akárhogy is, az archív iratok forráshelyének feltüntetésével Ács ezúttal is adós marad, ahogy csaknem mindenütt, amúgy adatgazdag és értékes munkái forrásjegyzeteivel.

Varga Ferenc írása Új Buda alapításáról

„Háromszáz hosszú éven át nyögött a szegény magyar hon az osztrák zsarnokság járma alatt, kik alkotmányunkat évről évre csonkították, úgyhogy a külföld többé alig ismerte másként az egykor dicső magyar hont, mint provinciát, de 1848 bámulattal tudatta a nagy világgal, hogy »él magyar, áll Buda még«. Csoda-e hát, hogy midőn Újházi honfitársaival [1849 végén] New Yorkba érkezett, a lelkesedés a magyar haza, a magyar nemzet dicsőségéért határtalan vala. Ehhez járult a borzasztó mézszárlás, amit Haynau – a »butcher« [mészáros] – elkövetett október 6-án 1849-ben, mikor a bitófán és némelyek golyó által adták ki dicső lelküket, Batthyány Lajos, Perényi, Csányi, Szacs vay, Damjanich, Kis, Nagy Sándor, Leiningen és a többi dicső honfiak. E rokonszenvet, természetes, sehol sem lehetett oly mértékben föltalálni, mint a dicső, szabad Amerikában, ahol a kivándorlottak iránt kinyilvánították e nemes részvételt. Míg honfitársaink megtanulták a helyi [help] yourself-et, pénzzel segítették őket. Újházinak pedig azt tanácsolták, menjen Washingtonba. Ekkor Fillmore volt az Egyesült Államok elnöke. Washingtonban azt a tanácsot adták Újházinak, aki kinyilatkozta, hogy rabszolga tartó államba nem akar telepedni, hogy menjen Iowába, mely akkor új állam vala, és hogy nem lehetetlen, hogy az amerikai Kongresszus földet ajándékozzon a szerencsétlen magyar menekülők számára.

Így jött Újházi családjával föl az Ohio folyamon Burlingtonba, mely akkor az iowai virágzásnak indult városok egyike vala. De saját családján: nején, Farkas, Tivadar és Laczi fián és két leányán kívül csupán 4 honfitársa követte – úgy mint Takács Ferdinánd, aki huszárkapitány vala, s mint ilyen írta alá a komáromi kapitulációt, s aki megérdemli, hogy a neve megmaradjon a magyarok emlékében. 22 évig volt az osztrák hadseregben strázsamester. Mikor a forradalom kitöre, Galiczián lévén szállásolva, ő vala az első, ki 175-öd magával, lovaikkal, fegyverrel áttört és följánlotta magát és társait a hon védelmére. 1856-ban elméjében megháborodott, de egészen bántatlan [?] 4 holdnyi kis földjén élt, s azt hitte, senkinek sem szabad több földet bírnia, mint amit képes megművelni, mert hogy a földet neki a természet adta. Nyúgodjanak békével porai. A másik, ki Újházival jött ki, Kovács vala, ki csak rövid ideig marada ott, és Pomucz György nemzetőri kapitány, Újházinak magánírnoke a [komáromi] várban. Újházi megindult Burlingtonból fölfelé földet keresni. A lelkes amerikaik (sic!) egy vezetőt adtak mellé. Iowa állam déli részét kereste föl, s itt annyira megtetszett neki a Decatur megyén keresztül folyó »Grand River« tája, hol jelenleg egy 600 lakosnyi csinos kis város, Davis City virágzik, hogy annak északi oldalán megvette egy amerikai foglalási jogát egy kis faházzal és istállóval 300 dollárért, s ehhez a víztől délre foglalt mintegy 7 hold szabad földet. Takács, Pomucz és Kovács innét észak-nyugatra foglaltak földet

mintegy 6–7 angol mérföldnyire Újházitól. Ezek voltak tehát az első magyar települők. Jött azután Szirmay, Lukács és egy pár magyar még, kik csupán nagyon rövid ideig tartózkodtak itt. Szirmay foglalt földet, de nem nagyon maradt itt sokáig, s arra egy faházat építtetett. Jött azután Farkas Lajos, ki szintén foglalt földet, és épített reá egy faházat. Farkas visszament Magyarországra, és soha többet nem hallottunk róla. Mi ekkor még Londonban voltunk Madarász László, báró Majthényi József és én. Madarász levelezésben állott Újházival, s Újházi leveleiben roppantul dicsérte a vidéket.

Mikor Újházi családjával megérkezett, amíg faházába beköltözhetett, egy hónapig a Grand River mellett sátorban élt a családjával. Mi hat hónapig voltunk Londonban, várva, hogy talán szekerünk rúdját keletre fordíthatjuk [azaz vissza hazafelé], de látva, hogy tovább várni »pium desiderium« [jámbor óhaj] csak, elhatároztuk magunkat kivándorolni Amerikába. Majthényi Oszendében találkozott a menyével, aki kihozott hozzá egyetlen fiút, Tivadart, azon ígérettel bocsátva azonban férjét útra, hogy őt követni fogja, ám ez csupán ígéret maradt. Madarász Vilmos kijött szintén apjához [Madarász Lászlóhoz]. És mielőtt útnak indultunk, a Bem táborából a Törökországba menekült magyar seregből is mintegy negyvenen Amerikába vándoroltak ki egy kapitány vezérlete alatt, kinek igazi neve Drahos Ernő, ki torontáli ügyvéd s a szegedi vészbíróság egyik ülnöke vala. Drahos szinte óhajtván kivándorolni, fölkerestem őt Southhamtonban, (sic!) bevitem magammal Londonba s több mint 2 heti ottani tartózkodás után mi hatan: Madarász, Vilmos fijával, Majthényi, Tivadar fijával, Drahos és én megindultunk az amerikai karavánt fölkeresni. Nekem kedvem lett volna Davenport környékén telepedni, de vakon követtem társaimat, kikről azt hittem, hogy több praktikus ismerettel bírnak, mint én, ki egész életemet nagyvárosokban éltem le. 22 napig voltunk a gőzösön, s a világosi fegyverletétel első évfordulóján léptünk az amerikai szabad földre Philadelphiában. Itt egy hetet pihentünk s kirándulást tettünk New Yorkban, mi volt, és most is Amerika [fővárosa]. Iszonyú, bámulatos, majdnem mesés előrehaladás, mivel a vasút még nem volt egészen bevégezve Philadelphiától Pittsburghig. Mi is az Ohio folyón, s a Mississipin jöttünk föl Burlingtonba. Itt szekeret, pár lovat vásárolva Madarász, Majthényi és én megindultunk fölkeresni Újházit. Térkép nagy betűkkel mutatta a »Hungarian Colony«-t. Postahivatal New (új) Buda, mert az amerikai kormány rögtön postahivatalt állított itt föl, Újházit kinevezve postamesternek, ő pedig Uj Buda címet adott az új állomásnak. Mennél közelebb jöttünk a paradicsomnak festett ponthoz, annál kevésbé voltak képesek útbaigazítani bennünket, míg végtére ide és tova barangolva füstöt láttunk az ég felé emelkedni. Lovainkat a szekérhez kötve s a füst után indulva, csakugyan föltaláltuk Uj Budát, Újházit és kedves családját.

Mint volnék képes leírni e találkozást? Az öreg [ekkor 55 éves] Újházi éppen fakéményét tapasztotta egy vörös ingben és egy rongyos kalapban. Én döbbenet láttam budaméri kastélyát, mikor Eperjesen praktizáltam, és sokszor hallottam szónokolni a Sáros megyei házban. Hát egy év

alatt ily sorsra jutott az egykor országos hírű honfi, Sáros megye volt főispánja?! Tisztelt nejemnek nem igen tetszett az új budai paradicsom, mert kezeit összetéve mondá: »Hát, lelkeim, önök is e vadonságba akarnak jöni?!« De mi fölsóhajtánk, minden jobb annál, mint bitófán adni ki utolsó lehelletünket. Így vidáman indultunk meg Újházival földet keresni magunknak, s ebben nem is volt semmi fennakadás, mert délre a folyótul, egész Iowa Állam déli határáig nem volt még csak egy fehér ember is. Így mikor Újházi megmutatta, meddig foglalt ő földet, azt mondta »a többi, mit csak szemetek lát, mind szabad.« Egy igen szépen fekvő föld vala délre Újházitul, egyik pataktúl a másikig. Mert nekünk nem volt fogalmunk a fölosztásárul, azt hittük, a természet mutatta ki a határokat. Majthényi ajánlotta Madarásznak, vegyék ők ketten foglalás alá azt a darab földet. Válasszon Madarász, északi vagy déli része, neki mindegy. De Madarász az egészet akarta. Így lőn az első meghasonlás köztünk. Ekkor azt a darab földet Majthényi foglalta el, s én a következőt délre. Az állam határáig Drahosnak foglaltunk földet. Ekkor visszamenve Újházihoz a folyam mentén föllovagoltunk észak-nyugati irányzatban, még feljebb, mint ahol Szirmay háza állott, és végül Madarász itt vette meg egy »yankee« foglalási jogát, ki éppen akkor végezte be egy szobából álló faháza építését, de ez Uj Budától már 18 angol mérföldnyire volt.⁴ Majdnem egy hétig vándoroltunk ide s tova. Visszatérve Újházihoz ott találtuk Drahost, [Madarász] Vilmost és [Majthényi] Tivadart. Úgy határoztunk, hogy egyelőre Majthényi fija, Drahos és én együtt fogunk lakni, s addig még én visszatérek Burlingtonba (170 angol mérföld⁵) bevásárolni kályhakat, lisztet, kávéstb., addig ők építeni fognak egy jobb házat, mint a Szirmayé vala. Ez 1851 Szept. vége felé volt, s mi hárman visszautaztunk. Én bevásároltam mindent, vettem egy szekeret, 2 lovat, 4 ökröt s hozzá szekeret. Zsarnay honfitársam Burlingtonhoz közel egy derék mérnöknel dolgozott, s azon ajánlatot tette, ha kihoznék neki egy kályhát s némi szükséges dolgokat, ő is szeretne hozzánk közel letelepedni, s ő majd elhajtja az ökrös szekeret. Az ajánlatot elfogadtam, ő az ökrös, én a lovas szekeret hajtottam. Hatalmas, betanult 4 ökrünket Zsarnay barátom nem volt képes egyetlen jelentősebb dombra is felhajtani, többször majdnem két angol mérföldet⁶ kellett gyalogolnom, míg egy yankee-t találtam, ki fölvergődött szépen a dombtetőre. Ez így ment 3 napig, akkor látva, hogy alig tettünk előrehaladást, talán azért is, mert az ökrök nem értették a magyar kommandó [vezény]szót. Ekkor fölfogadtam egy yankee-t, ki minden baj nélkül szépen haladt előre. Újházi fármjára értünk október 6-án. Szomorú, iszonyú emlékű, keserves nap! Míg Burlingtonban voltam Újházi eltemette kedves, áldott jó nejét. Ez a szomorú csapás csírájában vetett véget a magyar telep fölvirágzásának. Mert Újházi lesújtva fájdalmától és amellet a klímát is hidegebbnek találván, elhatározta magát elhagyni Uj Budát, és 1852 őszén lóháton megindult melegebb hely

---

⁴ 1 angol mérföld 1,6 km, 18 angol mérföld kb. 13 km

⁵ 170 angol mérföld = kb. 273 km

⁶ 2 angol mérföld = kb. 3,2 km

⁷ Vasváry Collection Newsletter, 2026/1. 75.

fölkeresésére, míg San Antonio közelében, Texasban földet vásárolt. Visszajöttében St. Louis-ban találkozott egy, a Rajna vidékéről kivándorolt német telep elnökével, ki vele jött. Megnézte úgy szervezett (?) új-budai elfoglalt földjeit, és Újházi ezen német telepnek eladta egész új-budai elfoglalt földjét 800 dollárért. 1853 tavaszán Újházi itt hagyta fármdját. A német telep előre küldött 17 jó munkás, értelmes embert, hogy építsenek számukra házakat, míg családjaikkal készen lesznek kivándorolni. Egyik német⁷ elvette Újházi öregebb leányát, Klárát, s ő vette át az újbudai postahivatalt. És mielőtt még Újházi útnak indult volna a fiatalabb leányával, Ilkával, ki csak 15 éves volt akkor még, Madarász Vilmos Missouri Államban egybekelt vele. Újházi dühös volt, de már későn. Később kibékült velük elutazása előtt, de a fiatal pár nem követte a családot Texasba. Újházi családjával elment. Később Klára leánya is követte férjével, de csak pár évet töltöttek Texasban, s visszatértek a Rajna vidékére. Újházi soha nem volt megelégedve sorsával, s végül önkézevel vetett véget életének⁸. Fijai visszamentek Magyarországra. Ilka leánya, ki férjével utat tett Magyarországra, magánosan tért vissza Amerikába. Két fija, kik Amerikában élnek, szerencsétlen anyjukat San Antonio mellett egy reggelen holtan találta. Gaz rablók végezték ki életét.

Most térjünk vissza Uj Budára. Először is meg kell említenem, hogy a német telepből semmi se lett. A 17 munkás csupán egy emeletes faházat és pajtát épített föl, így amikor a családok megérkeztek, nem volt semmi előkészület számukra, semmi hajlék, s a hon utáni vágy, a csalatkozás majdnem mindnyájokat a sírba vitte. Csupán három család maradt itt, a többiek elhaltak, elszéledtek, a bevándorlók pedig elfoglalták földjeiket.

Ez alatt a térkép egyre hirdette az új-budai magyar kolóniát, s több magyar vergődött ide, többnyire azok, kik Törökországból jöttek át. Nemes László Szatmárból, ki megházasodott, kis fármdján élt, s ott is halt meg. Fijai nem voltak, családja innét elköltözött. Dobozy Imre, debreceni születésű, itt halt meg szintén kis fármdján, hagyván maga után özvegyét, 3 fíját s 6 [helyesen: 3] leányát, kik még most is élnek, hol egykor Uj Buda virágzott. Böröndi, Kovács, Nagy János, Nyíri Elek, Katona Gábor; de ezek mind itt hagyták ezt a vidéket, kivéve Fekecs Istvánt, ki sok évig élt Uj Budán, de az angol nyelvet nem lévén képes megtanulni, visszament szülőtte helyére, Nagykarácsonyba. 1853-ban Aufricht⁹ Ferdinánd költözött családjával Uj Budára. Vele, mikor ide jöttünk, Burlingtonban találkoztunk. Megtelepedvén Drahos Ernővel 60 hold földet fölmérettek háztelkeknek, s ezt nevezték Uj Budának, mely néhány évig virágzással mutatkozott. Aufrichtnak szeszgyára volt, meg fűrészmalma, rövid időre 3 derék német család telepedett ide. Volt egy

---

⁷ Újházi Klára későbbi német férjének neve: Joseph Kellerschon

⁸ Ez csupán egy szenzációhajhász, sokáig elterjedt sajtóhír volt, amit a szemtanú, és idős apjának lelkiismeretes gondozója: Újházi Farkas maga is megcáfolt egy családi körlevelével. Eszerint apjuk, Újházi László fájdalom nélkül, békében hunyt el 75 évesen, sziesztáján a hintaszékén elszenderedve – végleg.

⁹ A szerző e német családnevet – Aufricht helyett – tévesen – Anfrichtnek írja. Az azonosíthatóság kedvéért ezt minden előfordulásakor jelöletlenül javítottuk.

valóban jó boltjuk, de lassan, lassan pusztulni kezdett. 1854-ben Hainer Ignác vándorolt ide derék családjával, s letelepedett Uj Buda mellett. Akkor 4 gyemeke volt, 2 leánya és 2 fija. Az öregebbik Nebraska Államból a Kongresszus tagjává lőn megválasztva, hol négy évig szép nevet vívott ki magának. Két éves volt, mikor a szülei kivándoroltak, s így az első, és eddig az egyetlen magyar(országi) születésű, kinek azon szerencse jutott, hogy az Amerikai Kongresszus tagja lett. A populista párt győzelemre jutott Nebraskában, így történt, hogy ott a republikánus párt le lett buktatva, jelenleg 1 a 16 arányban Bryan Kartagena miatt, ki szeretné McKinley székét elfoglalni. De legyen hála az amerikai értelmiségnek, ez a szerencsétlenség nem érheti az országot. M [?] Gyula is kitűnő ügyvéd volt St. Louis-ban amíg 6-7 év előtt Denverben meg nem gyilkolták. A legfiatalabbik Bayán Oklahoma Territóriumban egyike az Egyesült Államok főbírájának. Családja, úgy leányai, mint felnőtt fiai és leányai igen művelt férfiak és asszonyok. Még egy magyar van, kit meg kell említenem, Radnich István barátom, ki 1850-ben jött a komáromi kivándorlókkal, és 1856-ban Davis City tőszomszédságában derék családjával letelepedett. Fáradhatatlan szorgalmával ő az, ki képes fölmutatni egyikét az itteni szebb färmoknak: 700 hold szépen berendezett földet, lakást, gazdasági épületeket, kitűnő szép marhát, sertéseket, lovakat, juhokat. Most már [cca 1890 körül] csupán ő és én vagyunk még itt, mert Madarász László eladta vagyonát és Floridába költözött, én Leonban [Iowa Állam székvárosában] lakom, Radnichtól 10 mérföldnyire, és csak akkor hallunk magyar szót, ha összejövünk. Különösen nekem iszonyú veszteségem volt Madarász eltávozása. Én 1856-ban itt hagytam új-budai färmomat, meg a házasságom, s Madarász mellett vettem földet, hol 13 évig [1869-ig] éltünk egymás közelében. Akit 1848-ban mint a legradikálisabb, legbátrabb és legelhatározottabb egyénnek ismertem, utóbb vele a legmelegebb baráti viszonyban lettünk, amit egy 82 évet meghaladott ősz férfi csak ritkán érhet meg. Ti még lássátok imádott szülőtte földünket, oly dicsőségben, mint volt valaha!

Varga Ferenc”

[aláírás többször áthúzva]

Varga Ferenc életútja

Varga Ferenc 1817-ben született Debrecenben, hol apja a nagy múltú református kollégium tanára volt. Jogot végzett, ügyvéd és Torontál vármegyei hivatalnok lett, majd reformellenzéki politikus. A szabadságharc kitörése Nagybecskerekén, Torontál vármegye szolgálatában érte. 1848-ban a bizonytalan közállapotok orvoslása s a lázadók megfékezése érdekében kényes és felelősségteljes munkával bízták meg, mikor az öttagú megyei vészbíróság elnökévé nevezték ki. E rögtönítélő bíróság féléves működése alatt huszonhárom vádlottat ítélt el. 1849 elején a hadi helyzet fenyegetése miatt Torontál elöljáróságával Varga is menekülni kényszerül. Néhány hónapig

kormánybiztos, és a szegedi vészbíróság elnöki tisztét tölti be, ahol hazaárulás vádjával újabb öt személyt ítélnék el. 1849 tavaszán Torontál megye alispánjaként tér vissza Nagybecskerekre. Világosig Görgeivel tart, ott orosz fogságba esik, majd megszökik, s álnéven hosszan bujkál, mígnem egy becskerekai bajtársával, Drahos Ernővel sikerül Hamburgon és Liverpoolon át Angliába menekülnie. Fél évig időznek Londonban, találgatva, merre és hogyan menjenek tovább. Mint írja: „Londonból hatan [...] megindultunk az amerikai Kánaánt fölkeresni. Nekem kedvem lett volna Davenport környékén telepedni, de vakon követtem társaimat.” Hosszú hajóút után Philadelphiában léptek partra, majd az út fáradalmait kipihenni New Yorkba is ellátogattak. Végül télvíz idején hosszan vándorolva jutnak el Új Budára, ahol megtelepednek, tisztos rönkházat és mintagazdaságot építenek maguknak.

Varga – idővel birtokot, farmot és feleséget váltva – jó húsz évig Új Budán élt. Nem számítva a polgárháború zaklatott időszakát, amelyben maga is részt vett az északiak oldalán. Ámbár javakorabeli, 45-50 éves városi előljáróként valószínű, hogy fegyveres harcokban ő maga nem igen vett részt, csak a közellátást és a helyi polgárőrség teendőit irányította. Polgárháborús emlékeit is tervezte megírni, ám üzleti, hivatali és családi elfoglaltságai miatt erre már nem kerül sor.

Az iowai magyar kolónia történetét nemcsak az emigráns sajtóban, de halála előtt alig két évvel, 1900 tavaszán a nagybecskerekai *Torontál* című lapban is közreadta két folytatásban. Több mint fél évszázad múltán csak ekkor értesültek arról az itthon maradt becskerekiek, hogy a száműzött '49-es magyaroknak új hazájukban mennyi megpróbáltatást kellett kiállniuk. Kiss Ernő aradi vértanú tábornok egykori ügyvédje: Varga Ferenc 1856-ig maradt meg első farmján Új Budán, majd birtokát elhagyva, 1858-ban újranősült. Varga utóbb Új Buda peremén Madarász László, Kossuth volt rendőrminisztere mellett is vett egy tanyát, akivel tizenhárom éven át éltek tőzsomszédként Új

*Varga Ferenc portréja
(Forrás: Hét Nap, 2025. március 16.)*

Buda peremén. A Zichy-gyémántok elrablásával hamisan vádolt Madarász igaz baráttra lelt a volt vésztörvényszéki elnökben, aki sosem kételkedett ártatlanságában.

Leonban és környékén Varga Ferenc sikeres ügyvéd és vállalkozó lett, ki utóbb sok éven át aktívan részt vett a városi politikában is, többek közt Decatur megye pénztárnokaként, iskolaszéki elnökként és Leon városának polgármestereként.

Első, még Magyarországon kötött gyermektelen házassága Új Budán – ismeretlen okból – öt év múltán felbomlott. Magyar feleségét¹⁰ és mintagazdaságát elhagyta. 1871-ben Leon (Leonville) városába települ át, másodszor is megnősül; feleségül véve a nála

jóval fiatalabb, 17 éves Mary Sounderst, akitől újabb 17 év során egy fia és hat lánya születik: István (1859–1940), Klára (1861–1906), Emma (1863–1863 – csecsemőhalál), Róza (1865–1923), Eszter (1868–1950), Mária (1872–1923) és Nelli (1877–1955).

Varga és új családja Leonville közelében új farmot vett, követték őket oda más magyarok is, s a tanyabokor szerű települést „Új Arad”-nak nevezték el, mementóul a gyászos emlékü helynek, hol a magyar szabadságharc legjobbjait kivégezték. Ahová majd fél évszázad múlva Új Buda-i bajtársával, Radnich Istvánnal és utódaikkal Varga maga is elzarándokolt a Millennium évében, hogy lerója hazafias kegyeletét az aradi vértanúknak, kiváltképp egykori, dúsgazdag ügyfelének, Kiss Ernő tábornoknak. Varga 1896-ban már közel fél évszázada távol élt szülőhazájától, akárcsak Radnich István, közelében lakó jóbarátja, telepes- és honfitársa. Az időskorban föltámadó honvágy őket is elérte, s elhatározták, hogy családjuk néhány ifjabb tagjával felkeresik az „óhazát”. Ezen első és utolsó hazalátogatás feledhetetlen élmény maradt mind az első, mind a második emigráns nemzedéknek – miként azt alább Varga clevelandi élménybeszámolója és Kende Géza kommentárjai is híven felidézik.

Addigra már Iowában is lezajlott egy nemzedékváltás. Varga egyetlen, István (Stephen) nevű fia is letette ügyvédi vizsgáját; ki előbb gyakornoka, majd üzlettársa és egyetlen örököse lett apjának.

¹⁰ Különös, hogy Varga sehol sem említi memoárjában magyar feleségét, hogy vajon hol csatlakozott a hat főnyi kivándorló csapathoz. Ahogy Új Buda-i levél- és naplóíró társai sem említik név szerint, mindössze annyi tudható róla, hogy temesvári illetőségű, jómódú nemesi családból származó, csinos és életvidám magyar fiatalasszony volt.

Mindez már a polgárháború utáni újraéledt konjunktúra időszakára vonatkozik. Apa és fia 10.000 dollárért felvásárolta az iowai Decatur megye összes telekkönyvét, és ingatlanforgalmuk is szépen prosperált. Pontos adat amerikai forrásokból csak kevés maradt fenn, de vélhetően ez a két, három évtized volt a legserényebb időszak, amikor Varga a közügyekre is kiterjesztette aktivitását, s amikor sok éven át városi kincstárnok, iskolaszéki tag, majd polgármester lett. A sokgyerekes család a többségi helyi presbiteriánus hitközségben is aktív szerepet vállalt, ami a magyar református tradícióhoz is a legközelebb állt, amelyben gyermek- és ifjúkorában a családfő maga is nevelkedett. Vargáék kisvárosi középnyugati integrációja a 19. század második felében tehát ideálisnak mondható, ahogy azt egy nyilatkozatában maga is elégedetten nyugtázta: „Elszakadtam imádott hazámtól, de a Gondviselés megáldott oly családdal, melyben kárpótlást találtam.”

Varga Ferenc Leonban hunyt el 1902. április 5-én, este 6 órakor. Vesebaj okozta halálát, és nyolchavi betegeskedés után távozott az élők sorából. Élete nyolcvanöt évéből több mint ötvenet hazájától távol „önkéntes száműzetésben” töltött.

Halálakor Nagybecskereken Lauka Gusztáv pár soros verssel búcsúzott tőle:

*„Most idegen földben nyugszik,
Bár idegen föld s ég alatt,
Hazájához s nemzetéhez
Változatlanul hű marad.”*

Sikertörténetek, nagyralátó tervek és keserű kudarok

Pásztor Árpád feljegyzésében méltán idézi Xántus János elismerő sorait Vargáék impozáns lakóházáról és mintabirtokáról: „Varga háza talán a legszebb az egész státuszban. Ő a szó szoros értelmében európai ember s azért itt vagyonának több mint felét kényelemre költötte. Amikor [1851 nyarán] oda jött lakni, a hely rémséges vadon volt, a legközelebbi fehér ember 120 mérföldre lakott.” Az Új Buda-i levél- napló- és memoárírók, köztük a mértékadó Újházi család tagjai: László, Klára és Farkas, szintén megerősítik Xántus benyomását, Varga pedig itt közölt memoárjában maga is szívesen kitér további sikeres telepestársaira, így Aufricht Ferdinánd, Hainer Ignác, Radnich István vagy Rombauer Tivadar családi vállalkozásaira.

Mi volt a sikerük titka, és vajon emigráns sorstársaik teljesítménye miért maradt el jórészt az övékétől? A sokféle eseti okon, véletlen, szerencsén és balszerencsén túl, úgy tűnik, kezdettől döntő szerepe volt két adottságnak: a kivándorló család nagyságának, összetételének és az induló családi tőkének, amit földvásárlásra, házépítésre, terményekre és háziállatokra vagy kiegészítő napszámosok és mesteremberek bérére szántak. A nem ritkán 6-8 tagú telepes családoknál eleve meghatározó volt a gyermekek száma, neme és életkora, hiszen minden munkáskézre igen nagy szükség volt. Az induló tőke a baráti, rokoni kölcsön s a hitelképesség a kezdeti lelkes emigráns

segélyek elmaradtával úgyszintén életbevágó volt. A magyar kolónia bő kétharmadát 1849-es földönfutó honvédek tették ki, közkatonák, tiszthelyettesek és jórészt alacsony rangú csapattisztek. Ám a rangosabb emigránsok, az 1848–49-es kormánybiztosok, fő- és alispánok, sőt a rangjuk és birtokuk vesztett arisztokraták se voltak sokkal jobb starthelyzetben – így Újháziakat is még sok évig az állandó létbizonytalanság fenyegette, miután a család hazai vagyonát elkobozták birtokait bosszúból a bécsi kamarilla jórészt zárolta.

A népes és serény Rombauer família – élén a neves kohómérnökkel és az Országos Fegyvergyár szorgos korábbi direktorával – szűk egy év alatt kétszintes farmházat húzott fel és virágzó birtokot teremtett maga körül a Thomson River völgyében. Csakhogy 1855-ben a családfő váratlan halála létalapjában rendítette meg az egész család sorsát, akik Új Buda-i birtokukat feladva kénytelenek voltak a szomszédos Davonportba továbbállni.

Újházi Klára naplója még az ígéretes kezdetekről tudósít:

„Rombauer már meglehetősen gazda volt – jegyzi föl naplójába Árvay. – Mintegy ezer dollárt ruházott be farmjába, és szépen haladt előre. Emeletes deszkaházán kívül, volt istállója és magtára is; egyszóval híres gazda volt a környéken. Családja három lány és négy fiúból állott, azon túl nála tartózkodott egy közeli rokona is, mind legények, már korukra. Ő maga is jókedvű ember, de családja is igen szeretetreméltó, s lehet mondani, háza valóságos menedékhely az ilyen jött ment menekülteknek, mint a magamféle.”¹¹

A honfitársaik által kedvelt és naplóikban sokat dicsért, tehetős, bár gyermektelen Vargáék gazdálkodása kezdettől valódi sikertörténet volt, borongósabb idők csak pár év múltán köszöntek rájuk, mikor a házaspár – talán épp gyermektelensége miatt – elvált, és mint Varga, memoárjában írja: „farmom és nejem odahagyva” új életet kezdve, újraraházasodott. Ám most még, 1851 végén minden telepestársuk drukkol és segít nekik még a zord iowai tél beállta előtt rönkházukat felhúzni.

„Vargának háza egy hét múlva tökéletesen kész lesz, értvén a belsejét. Csinos kis ház, ilyen még nincs Decatur Countyban. A yankeek ide tódulnak bámulni s „Bighousenak” nevezik, azaz nagy háznak.”¹²

Vajon miből telhetett neki e pusztai fényűzésre vagy „préri-palotára?” – firtatta a kíváncsi Xántus pár év múlva Új Budára elvetődve, s addig nem is nyugodott, míg első kézből, a gazdától nem kapott tételes elszámolást:

„Varga Ferenc példának okáért 2250 dollárral indult el Londonból az 1851-ik év végén. Az út és a bevásárlás az ide legközelebbi városban [Burlingtonban] megemésztett 680 dollárt, háza került 800 dollárba, a többi épületek 150-be. 500 dollárért marhát, birkát, sertést vásárolt, s a kezében csak valamivel maradt több 100 dollárnál. A 640 hold földet csak öt év múlva kell lefizetnie. Az első év

¹¹ Újházi Klára naplóját idézi: Bogáti, Flamingók Új-Budán, Budapest, 1979. p. 138.

¹² Majthényi József feleségéhez 1852-ben írt levelének részlete, Bogáti, Flamingók Új-Budán, Budapest, 1979. p. 127.

bevégezte óta kényelmesen él, másodikban már el is adott. Így három rövid év alatt a 2250 dollárból már legalább 12 000 dollár lett!”¹³

E sikersztori mindenesetre elgondolkodtató, és cáfolni látszik azon sommás és közkeletű ítéletet, mely szerint Újházi 1852-es távozása Texasba Új Budát menthetetlenül hanyatlásba döntötte volna. Még inkább erre sarkall Xántus néhány további lelkes passzusa, melyekben az Új Buda-i kolónia biztató jelenét és jövőbeni merész terveit sorolja:

Vajon mi igaz mindebből, leszámítva, hogy a messziről jött átutazó – ez esetben Xántus – azt ír, amit akar? Főként ha adatközlőjének s a telepen házigazdájának is kedvére akar jártatni publikálásra szánt leveleskönyvével. Az is igaz, hogy Xántus szemében Pomutz és Varga a két példás hőse a magyar kolóniának, aki jövőt épít, és nem hagyja sorsára Új Budát, mint tette azt San Antoniógig meg sem állva az Új Budát alapító Újházi. Ez utóbbi „indolens fukarsága” és az, hogy „szerencsétlen honfitársait kizsákmányolta” volna viszont tényleg durva és méltatlan vádaskodás. Újházi aránytalanul nagy kezdeti földfoglalása voltaképp tartalékolás volt egy majdani esélyesebb magyar farmer-toborzáshoz, miközben a texasi „Sírmezőn” majd húsz éven át a rendkívüli aszály miatt megfeszített erővel próbálta elkerülni a teljes csődöt, s hogy felnőtt gyermekeinek, akik vállvetve vele dolgoztak (Tivadar, Klára, Farkas, Ilka és Laci) is jusson érdemük szerint valami.

Haza-zarándoklók – Iowából...

Varga Ferenc úti beszámolója a New York-i Magyar Híradó 1896. nyári számaiban, Kende Géza kommentárjaival¹⁴

„Emigránsok a milléniumi ünnepen

Magyar Amerika millenáris hangulata boldoggá tett két idős emigránst. (...) Varga Ferenc volt az egyik, Radnich István a másik. Mindketten Iowa Államban éltek, és egykor, 1851-ben Új-Buda első telepesei voltak. Varga járatott amerikai újságot. Így tudta meg, hogy New Yorkban is, Clevelandban is a millénium alkalmából nagy számban mennek látogatóba amerikai magyarok az óhazába.

Varga Ferenc, egykori torontáli alispán (...) levelet írt Leonból 1895. őszén Clevelandba Perczel Lajosnak:

---

¹³ Xántus János naplórészlete. Idézi: Bogáti, Flamingók Új-Budán, Budapest, 1979. p. 126.

¹⁴ Idézi és kommentálja Kende, II. köt. pp. 143–149.

»...Mi itt úgy szólva el vagyunk egészen zárva honfitársainktól, s így éltem le már Amerikában 44 évet. Még itt vannak Madarász László, Radnich István, Hainer Ignác és gr. Zichy László, elszórva egymástól. Jelenleg a *Magyar Híradót* járatom, s abból bámulva látom, mily nagy lett a kivándorolt magyarok száma. Most látom, hogy minő magyar társulatok léteznek s hogy már magyar templom, magyar pap is van Amerikában. Ezt, kedves barátom, mi itt [Iowában] alig vagyunk képesek felfogni.«

»...Remélem, a millenium nagy hatással leend arra is, hogy Amerikában jobban megösmérjék Magyarországot. Vajha még egyszer az életben megláthatnám szülőtte földemet. (...)«

New Yorkba 1896. május 22-én érkezett a kis iowai társaság: Varga Ferenc és fia, Varga István leoni ügyvéd, Radnich István, fia és leánya. A New York-i magyarok indulás előtt ünnepélyesen fogadták őket és megmutatták nekik a város nevezetességeit. (...) Demeter Bertalan New York-i ref. lelkész, Nyíri János és a *Magyar Híradó* szerkesztője kísérte őket az Európába induló hajóra. (...)

Érzéseiről, benyomásairól Varga Ferenc így számolt be egy levélben, melyet a *Magyar Híradó* szerkesztőjének küldött:

»Néhány rövid sorban óhajtom elmondani, milyennek látta a hazájától elszakadt magyar 47 év után imádott szülőtte földjét:

Legelső meglepetésünk volt, hogy Bécsből Budapestre indulva, a vasúton mind jeles magyar vasúti tisztviselőkkel találkoztunk. Kimondhatatlan volt az érzelem, midőn 47 hosszú év után magyar földre léptünk, s midőn megpillantottuk a most már világvárossá emelkedett Budapestet. Az új országház valóban fölülmúlja a londoni s a washingtoni épületeket. Budapestről Radnich barátom testvéreihez sietett Fehér megyébe, én pedig kedves fiammal meglátogattam, beutaztam az Alföldet. Debrecenben, Hajdúböszörményben, Nyíregyházán, Nagyváradon kerestem fel rokonaimat. Onnét Nagy-Becskerekre mentem. Vissza felé Ó-Lékről, Versecen, Temesváron, Aradon át jöttem.

A millenniumi ünnepségek kiállításának hivatalos reklámplakátja

Aradon megnéztük a vesztőhelyet, emlékoszlopot, a múzeumot, hol ereklyeként őriznek minden emléket: az 1848-1849-iki évek szomorú jelvényeit. Ezeknek látása oly fájdalommal fogta el keblemet, hogy egész éjjel nem tudtam szemeimet behunyni. Bámulattal szemléltem, hogy mennyire előre haladt minden város, az egész vidék, amerre utaztam. Mindenütt oly barátságosan, szívesen fogadtak, hogy amerikai kedves fiam, meggyőződött róla, oly vendégszerető, őszinte népet, mint a magyar, sehol nem láthat másutt az ember. Budapestre július 2-én jöttünk vissza. Még sokkal nem találkoztam, kiket okvetlenül fel fogunk keresni. Tegnap nem vehettünk részt a 4-ik júliusi ünnepélyen. Este későn ülték meg e nagy amerikai nemzeti ünnepet, de keblünkben nem feledtük el azon szabad

dicső hazát sem, mely nekünk már második kedves honunkká lett. Oda, családjaink, barátaink körébe vágyik szívünk vissza. Tegnap váltottunk jegyet. Július 14-én Brémából a »Spree« gőzössel indulunk vissza.

Melegen üdvözölve kedves honfitársainkat, a viszontlátásig vagyok szerető honfitársad, Varga Ferenc.”«

* * *

Még hat esztendő telt e szavak írója. 1902. április 5-én halt meg, 85 évesen, Leon (Decatur megye, Iowa) városában.

Temetéséről az amerikai újságok tudósításai alapján a *Szabadság* ezt írta:

„Az elhunyt temetése 1902 április 5-én ment végbe. A város, amelynek hosszú időn át egyik legtekintélyesebb lakosa volt, megtisztelte benne a derék polgárt, a tisztességes embert, a szabadság bajnokát és mint a nemzet halottainak temetésénél szokásos, a város nyilvános épületeit lezárták, s úgyszólván teljesen szünetelt a temetés idején az üzleti élet.

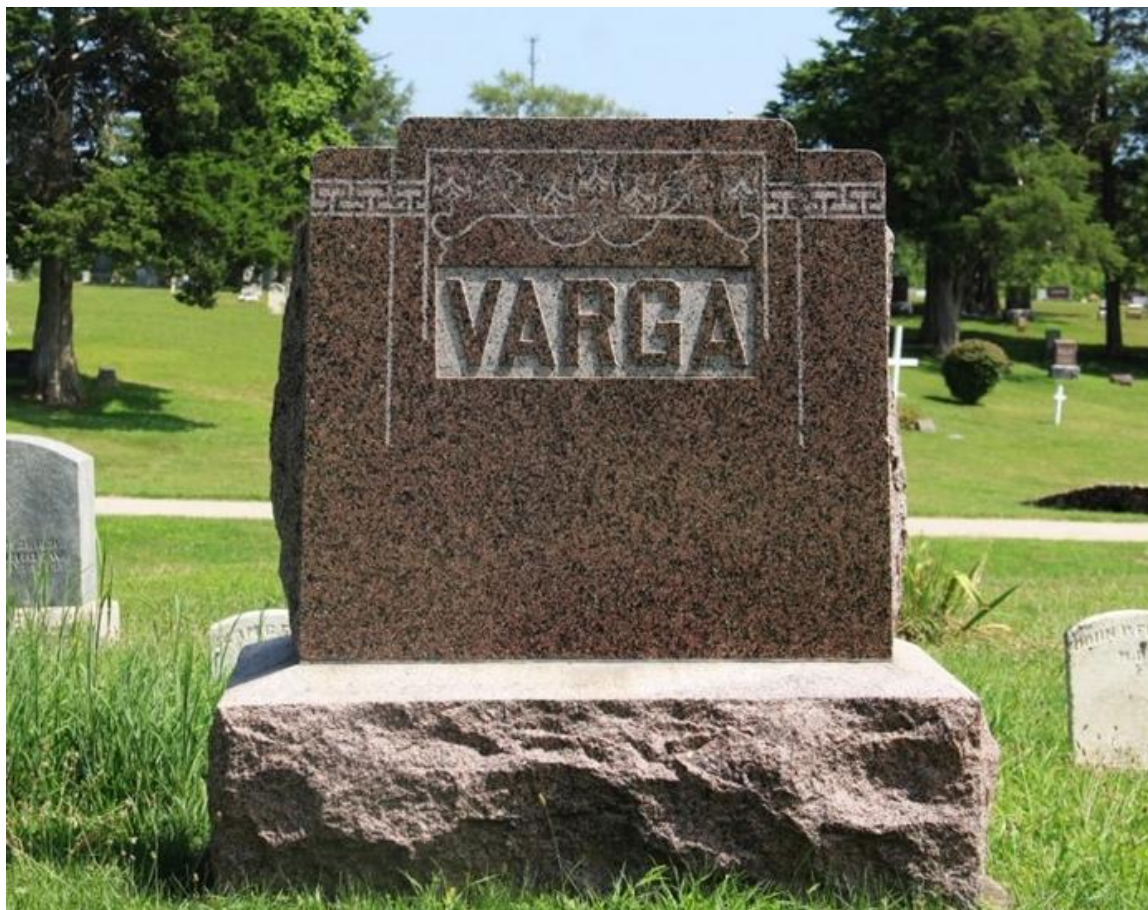
Előbb a leoni presbiteriánus templomba vitték a halottat, hol a szertartást végző lelkész gyönyörű beszédet tartott fölötte. Majd felhangzott a gyászének s kivitték a koporsót a temetőbe. Újabb búcsúbeszéd, újabb ének, s azután kopogva hullt a koporsóra a göröngy...

Varga Ferenc megtért őseihez.”

* * *

A 19. század utolsó harmadában – Várdy Béla szerint,¹⁵ aki Új Buda-i adatait jórészt Ráczy Rónay Károlytól, Kende Gézától, Ács Tivadartól és Vasváry Ödöntől vette át – „Új-Buda térségében már csak négy-öt tősgyökeres magyar pionír és politikai száműzött maradt: Varga Ferenc, Takács Ferdinánd, Hainer Ignác, Radnich István és Madarász László.”¹⁶ Közülük, emeli ki Várdy, a legjelesebb politikai múlttal és a legnagyobb emigrációs sikerrel a debreceni születésű, jogi végzettségű Varga Ferenc rendelkezett. Varga, aki 1847-ben Torontál vármegye alispánja, 1848-ban Kossuth kormánybiztosa, 1849-ben pedig a szegedi véisztörvényszék elnöke volt.”¹⁷

Memoárjai 1) Új Buda alapítása, 2) Bujdosásom története – a clevelandi *Szabadság* 1900. áprilisi, majd karácsonyi számaiban jelentek meg halála előtt alig két évvel. Harmadik emlékirata a polgárháborús évekről legalább ilyen érdekes lett volna, ám erre már sajnos nem jutott ideje.

(Fotó: Dr. Tóth Gergely)

---

¹⁵ Várdy, p. 72.

¹⁶ És még legalább egy őstelepes: Dobozy Imre cipésmester, aki 1885-ben halt meg a saját farmján Új Budán.

¹⁷ Várdy, p. 72.

¹⁷ Vasváry Collection Newsletter, 2026/1. 75.

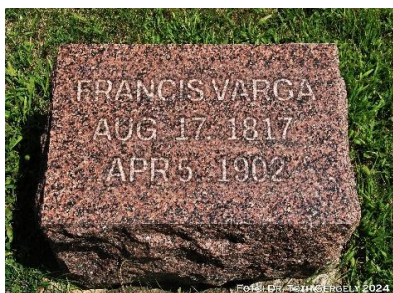
Új Budáról történt végleges elköltözése után Varga vissza-visszatért a hajdani telepre, még élő veterán bajtársait felkeresni és anyanyelvükön eldiskurálni holtakról és voltakról. Utoljára 1889 februárjában ment ki a hajdani kolóniára, hogy végbúcsút vegyen Takács Ferdinánd hajdan legendás huszárcapitány barátjától. (Ő volt az a Jókai által is „megregényesített” huszártiszt, aki a szabadságharc kitörésekor 1848 nyarán 175 huszárával haza verekedte magát Galíciából!) Az emigrációban magányos remete lett, és utolsó éveit elborult elmével élte meg párholdas törpebirtokán, a mardosó honvagy életfogytiglani rabjaként.

A veterán Új Buda-i telepes-kvintett végül az alábbi sorrendben távozott az élők sorából: Takács Ferdinánd 1889, Hainer Ignác 1900, Varga Ferenc 1902, Madarász László 1909, Radnich István 1912, – és hatodikként, ám mindőjük előtt még az 1885-ben elhunyt Dobozy Imre cipésmester, aki kilenc felnőtt gyermeket hagyott hátra Davis Cityben, a korábbi Új Buda helyén.

Tóth Gergely, a magyar emigráns emlékhelyek immáron negyedszázada fáradhatatlan dokumentátora – feltöltés alatti online gyűjteménye „Magyar Negyed” portálján (MagyarNegyed.com) több mint 130.000 ezer fényképet tartalmaz! – 2024-ben az iowai Leon város sírkertjében megtalálta a bő száz éve elhunyt Varga családot. Nem is egy, de mindjárt négy vörösmárvány kövön. Közülük az első és legnagyobb, csupán egyszavas, a „VARGA” vésetet viseli, afféle családi sírjelzőként a tágas temető kertben. Előtte további három kisebb, félig földbe süllyesztett „botlató” sírkő sorakozik: a szülők, Francis és Mary Varga nevével, születési és halálozási dátumával, továbbá az 1863-ban – hat gyermekük közül a harmadikként – született és alig egy éves korában elhunyt Emma nevével és két dátumával. Megejtő a családi kegyelet megnyilatkozása, hiszen öt később született húga közül mind másutt nyugszik, vélhetően utolsó lakhelyük közelében. Logikus magyarázata ennek nyilván az lehet, hogy mikor apjukat tizenkét évvel követve 1914-ben az anyjuk is meghalt, lányaik – az egy Clarát kivéve, aki már 1906-ban elhunyt – még csaknem mind életben voltak. De amíg a korán elhunyt Clarának is lehetett gondviselő családja és másutt sírhelye, a még csecsemőként elhalt kistestvérnek aligha.

A föld színéről nyomtalanul eltűnt Új Budán hasonló meglepetésre már aligha bukkanhatunk. Holott minden bizonnyal több néhai magyar telepes nyugszik itt még jeltelen sírban mára rég elfeledve, a sok nehéz munkával egykor életet sarjasztó nehéz rögök alatt.

Vagy hagyjuk nyugodni őket, hisz Pásztor Árpád már bő száz éve is azt írta: „Újháziék lábanyomát benötte a fű”? Netán töprengjünk el Babits *Esti kérdése* örök talányán, hogy „Miért nő a fű, ha elszárad, és miért szárad el, ha újra nő”? Aranyló nyári napsütésben, ahol a gonddal ápolt sírkert is csak néma választ kínálhat erre.

Utóirat: A száműzött Varga Ferenc utóélete és utódai

Még jó, hogy amiről a sírkövek hallgatnak, a világhálón túlélő iratok olykor meglepően sok mindent elárulnak. Ahogy esetünkben egy jól szerkesztett iowai helytörténeti portál érdemi adatközlése, amely Varga Ferenc és fia emlékét híven őrzi ma is. Vagy épp a helyi temető családi sírjegyzéke, amely a szülők és utódaik teljes körű családi rekonstrukcióját lehetővé teszi. Íme, internetes kutatásaim hozadéka:

„Varga Ferencz egyetlen fia, Stephen Varga 1859-ben született Long Creek településen az »Új Arad« néven bejegyzett Varga-tanyán. (...) 1881-ben végzett az Iowa Állami Egyetem jogi karán. Ezután ügyvéd apjával társult (...) és hagyatékának egyedüli örököse lett. 1886-ban Stephen nőül vette Sallie Evens-t, akitől nekik is csak egy fiuk született, akit apja és nagyapja után szintén Francisnek neveztek. (...)”¹⁸

Végül egy amerikai családkutató portál, amely Varga Ferenc egész családját: szüleit, házastársát és utódait egyaránt közli:

Family Time Line

Parents

Francis Varga 1817–1902 & Mary Sounders 1842–1914

Sibling

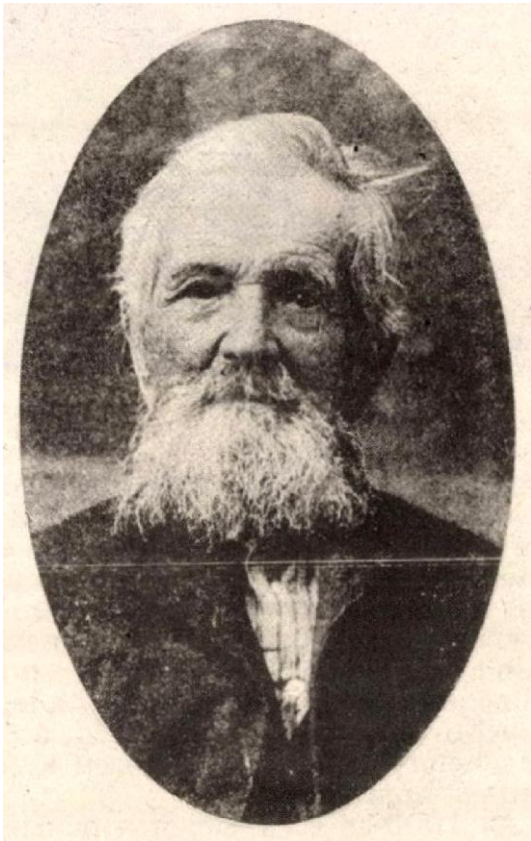
Stephen 1859–1940, Clara 1861–1906, Emma 1863 – csecsemőként elhunyt –
Rosa, 1865–1923, Esther 1868–1950, Mary 1872–1923, Nellie 1877–1955“¹⁹

In memoriam Madarász László

Utóiratként méltó, hogy a két egymástól távol nyugvó igaz barátot összekapcsolva idemácsoljunk egy másik, a világhálón talált temetőkönyvi bejegyzést Madarász László családjáról is. Előzményeként, íme, néhány sor honvágyáról és haláláról.

¹⁸[History of Iowa From the Earliest Times to the Beginning of the Twentieth Century/4/Francis Varga - Wikisource, the free online library](#) (Utolsó letöltés: 2026. 01. 12.)

¹⁹ <https://ancestors.familysearch.org/en/LX92-QZ7/francis-varga-1817-1902> (Utolsó letöltés: 2026. 01. 12.)

*Madarász László portréja
(Forrás: Kapu, 1992. július)*

Az Új Budán mindinkább magára maradó, majd Floridába tovább költöző Madarász megrendítő aggkori nyomora igazán csak kései, itthoni testvéreinek írott leveleiből derül ki, amikor már csak a honvágy tartja életben. Úgy érzi, halála előtt még mindenképp látnia kell szülőhazáját, és unokaöccsének egy levélben 98 évesen bejelenti tervezett látogatását:

„Engem annyira elfogott a honvágy, édes Andor öcsém, hogy most már gyermekeim és feleségem minden lebeszélése sem képes eltéríteni abbéli szándékomtól, hogy még egyszer láthassam szeretett magyar hazámat. Kilencvennyolc esztendőök súlya nyomja a vállaimat, de azért nem rettegek (sic!) vissza a nagy és fájdalmas úttól: talán az Isten ad erőt hozzá!”²⁰

Ám a nagy utazással elkésett; alig fél év múlva „szeretett magyar hazája” helyett „az örök hazába”

költözött, s végül Goodhope – „Jóreménység” település – temetőjében lelt végső nyugalmat, már régóta emléktelen sírhelyén.

Madarász-sírhely, Richland Township, Decatur Co., IA.

Legközelebbi város: Grand River

Előttörténet: Ez a kis elhagyatott családi sírhely ma már nem látható, egykor az úttól jobbra a 36-os parcellában kapott helyet (SE ¼ of Section 36.).

Négy sírmaradvány található benne, kettő csecsemőké.

A sírhelyeket kis kövekkel rakták körbe, orgonabokorral és sövénykerítéssel övezték.

Ladislaus MADARASZ Magyarországon 1811. szeptember 22-én született. 1848-ban hazája államtitkára lett. Első felesége 1843-ban halt meg. Férje, Ladislaus MADARASZ 1851-ben érkezett a Decatur megyei Új Budára. Második felesége, Sibilla OSOLOCK, aki Németországban 1836-ban született, és Decatur megyében 1862 előtt ment férjhez. Férjével 4 m² sírhelyet váltottak a 36-os parcellában.

²⁰ Madarász László levele Madarász Andorhoz, 1909. május. Idézi: Kende, I. köt., p. 189.

Legidősebb gyermekük Bela L. MADARASZ tanító volt, 1862-ben született, 1886-ban halt meg, és a Munyon családi sírhelyen van eltemetve, egy mérföldnyire e helyszíntől keletre.

Feltehető, hogy az itteni sírhelyen Ladislaus és Sibilla MADARASZ nyugszik két gyermekükkel, bár halálozási adataik nem maradtak fenn.

Új bejegyzés: 1915. július: Értesítést kaptunk, hogy Ladislaus MADARASZ holttestét nem itt, hanem Missouri Államban, Douglas megye Goodhope-i temetőjében földelték el, és nyughelye közel van utolsó lakhelyéhez. Leánya, Hermina, „Mina” (Madarasz) Bay szintén itt, a Goodhope-i temetőben nyugszik.

Adatforrás: Slade Cemetery Book – Carla Rae Perks szíves közlése.”²¹

A Decatur Megyei Bíróság, ahol ügyvédként Varga Ferenc is gyakran megfordult (Leon, Decatur County Iowa, USA)

IRODALOM

Ács Tivadar: New-Buda. Budapest, Kertész József Könyvnyomdája, 1941

Beszedits, Stephen: Hungarians in the American Civil War. Vasváry Collection Newsletter, 2002/1. (27.) pp. 1–3.

Beszedits, Stephen: Some lesser known Hungarians of the American Civil War. Vasváry Collection Newsletter, 2005/1. (33.)

Bogáti Péter: Édes Pólim! Budapest, Móra, 1979

Bogáti Péter: Flamingók Új-Budán, Budapest, Kossuth, 1979

Bogáti Péter: Az Újházi-saga. Vasváry Collection Newsletter, 1995/1. (13.) pp. 1–5.

Gaál Éva, L.: Újházi László. A szabadságharc utolsó kormánybiztosa, Budapest, 1971

---

²¹ <https://www.findagrave.com/cemetery/2331906/madarasz-cemetery>. (Utolsó letöltés: 2026. 03. 26.)

21 Vasváry Collection Newsletter, 2026/1. 75.

- Kende Géza: Magyarok Amerikában. Az amerikai magyarság története 1583–1926. II. köt. Cleveland, Szabadság, 1927
- Kórácz Mária: Az amerikai magyar történetírás kezdetei. Rácz Rónay Károly levelei. Aetas, 1996/1. pp. 119–138.
- Kozlay, Janet: The Writings of Eugene Kozlay: 19th-Century Hungarian Émigré. Vasváry Collection Newsletter, 2003/1. (29.) pp. 4–6.
- Liptay Pál: Új Buda (Amerikai Naplóból). Fővárosi Lapok, 1877. január 24–25. pp. 92–93; 95–97.
- Magyar Nemzeti Levéltár – Általános iratok – MNL OL 1164/1901.
- McGuire, James Patrick: The Hungarian Texans. The University of Texas Institute of Texan Cultures at San Antonio, 1993 (A könyv 3. fejezete tárgyalja Újházi László és Új Buda történetét.)
- Németh Ferenc: A múlt, mely rég elmúlt... Varga Ferenc torontáli honvéd amerikai száműzetésben. [Hét Nap, 2025. március 16.](#) [Utolsó letöltés: 2026. 03. 24.]
- New Buda: A Colony of Hungarian Forty-eighters in Iowa. The Annals of Iowa. Third Series, vol. 51. no. 1. Summer 1991. pp. 26–52.
- Várdy Béla: Magyarok az Újvilágban. Budapest, Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, 2000
- Varga Ferenc: Új Buda alapítása. Szabadság, 1901. (10 éves jubileumi szám) pp. 8–9.
- Vassady Béla, Jr. (Lancaster, Pennsylvania): The „Tochman Affair”: An incident in the Mid-Nineteenth Century Hungarian Emigration to America. The Polish Review, vol. 25. nos. 3–4, 1980. pp. 12–27.
- Vasváry Ödön: Magyar Amerika. Szeged, Somogyi-könyvtár, 1988
- Vasváry Ödön: A new-budai gyerekek. In: Vasváry Ödön írásai V. köt. pp. 2611–2613.
- Vasváry Ödön: A százéves Új-Buda, Iowában. In: Vasváry Ödön írásai I. köt., pp. 769–777.
- Vida István Kornél: Világostól Appomatoxig. Magyarok az amerikai polgárháborúban. Budapest, Akadémiai K., 2011
- Xántus János levelei Északamerikából. Pesten, Lauffer és Stolp, 1858